

דף שבועי

בס"ד

פרשת וישב, תשפ"א, מספר 1397

עניינו הפנימי של חג החנוכה לאור תורת הרב קוק – מספר הערות ארז פלג

בתורת החסידות, הנהגתם של מתתיהו ובניו מובנת כשילוב של השתדלות (צבאית, פוליטית וכדומה, ב"אתערותא דלתתא") בדרכי הטבע וההיסטוריה, עם ביטחון עמוק בה', שהוא הוא יסוד הישועה:

ועוד מלמד אותנו השבח וההודי' ד(של) "על הניסים": אע"פ שיהודי צריך לעשות את התלוי בו בדרך הטבע, אבל ביחד עם זה, ועיקר – חזק הוא בביטחון גמור שההצלחה באה מאת ה'. וכמו שאנו אומרים בהלל "מֵאֵת ה' הַיְתָה זֹאת הַיָּא נְפִלְאָת בְּעֵינֵינוּ" (תה' קיח:כג). שכן ה' גם כן בימי מתתיהו, שעשו התלוי בהם בדרך הטבע, אבל מתוך ביטחון גמור בה'. שלכן לא נכנסו בחשבונות אם הקמים נגדם הם גיבורים ורבים בגשמיות.²

כלומר, לאור הדברים הללו אפשר להסביר כי בקרב כנגד האימפריה היוונית וכנגד תרבות יוון, כאשר עם ישראל ישב על אדמתו וגויים באו בנחלתו, נגלתה אחדות מורכבת בין השתדלות ב'דרכי הטבע' לבין הביטחון בה'. הראשונה הייתה המימד החיצוני, הפעיל, ה"כללי" שגילה את המימד הפנימי, את 'האור' של דעת א-לוהים והכרת א-לוהים. הביטחון בה' היה מקור כוחה ותעצומות נפשה של ההשתדלות, כמו גם תבנית ההבנה של מהלך העניינים החיצוני וסיבת הצלחתם.

אכן, הזיקות בין עבודת הביטחון לבין חובת ההשתדלות מורכבות, ואין כאן המקום לעסוק בכך. אך ברצוני להציע להלן התבוננות קצרה בעניינה של ההתמודדות הרוחנית שבה חג החנוכה עוסק; במשמעות הפנימית של 'פך השמן' הטהור ובסוגיית הביטחון וההשתדלות. כל זאת לאור כתביו המאוחרים יותר של הראי"ה קוק,³

חנוכה על שום מה? ברור! על שום נס פך השמן שלא נטמא, ועל שום ניצחון המרד בשלטון היווני, אז בזמן בית חשמונאי, בתקופת בית המקדש השני.

אמנם ידוע: יסוד מוסד בהבנת עניינים הפנימי של חגי ישראל הוא, שאינם נחשבים רק כזיכרון לאירועים היסטוריים, או כהבניית אורח חיים של עבודת ה' על ידי עם ה', אלא הם מובנים גם כגילוי חוקיות פנימית קבועה ב"עולם, שנה, נפש" (ספר יצירה ו, א). במקביל: בטבע, בהיסטוריה, באדם. הווה אומר, ממבט פנימי אנו למדים שחגי ישראל חושפים את פנימיות מבנה המציאות ומבנה האדם, את עניינם ותכליתם. על כן ברור, לאור דעת הפנימיות האמורה, מדוע הם רלבנטיים בכל זמן, לכל אדם, לא רק כאירועי זיכרון. אמנם, הראי"ה קוק הדגיש:

כי כל זמן מאיר בתכונתו, ו(בזמננו נוהגת) עצת ד' אשר יעץ להחל אור גאולה מעולפת (מכוסה, עטופה) במטמוני מסתרים... (בזמננו מתגלה) עצת ד' העליונה אשר דבר טוב על ישראל, לכוון אור גאולה ודרך חיים לשאר עמו העתידים להיות כלם שבי פשע...¹ (אגרות הראיה ב, ירושלים תשכ"ב, עמ' לז; התוספות בסוגריים, כאן ולהלן – ממני, א.פ.)

כלומר, אותה חוקיות פנימית של המציאות ושל האדם, אותה כלליות, נכון לה, לדעת הרב קוק, שתילמד ותובן ותיחשף עבורנו בני האדם לפי "תכונתו" העצמית, המהותית, של "הזמן" ההיסטורי. שאם לא כן, לא נפעל ולא נחיה את שליחותנו ועבודתנו המדויקת.

והנה, עניין הקשור לזמננו, ומתגלה גם בפנימיות חג החנוכה, הוא עניין עבודת הביטחון בה'; ביטחון הישועה, כאז כן עתה, דווקא לנוכח 'חושך', הסתר והעלם, רפיון רוח ומבוכה. למשל,

² ר' מנחם מנדל שניאורסון, ליקוטי שיחות י' (בעברית), ברוקלין תשס"ו, עמ' 285. מתוך אגרת כללית מחנוכה תשל"ד.

³ דהיינו, לאחר עלייתו ארצה. והשוו למשל, עזריאל אריאל, "ישראל בטח בה" (מדת הביטחון בה' במשנתו של מרן הרב קוק זצ"ל), העוסק בסוגיה זו בעיקר לאור השתקפותה בעין איה'. צהר י (תשס"ב), עמ' 133-150; וראו גם י' ואן-דייק, "נס וטבע", קול ברמה כד (תשע"ג), עמ' 54-57.

* ד"ר דב הרמן – מרצה בבית הספר ללימודי יסוד היהדות באוניברסיטת בר אילן, מחבר הספר: מעגל המועדים – על התפתחותם ההיסטורית ועיצובם בהלכה, במנהגים ובפולקלור, הוצאת כרמל, ירושלים תשפ"א

¹ באגרתו המפורסמת לרב חרל"פ מראש חודש אלול תרע"א, שצורפה ברבות הימים לאורות התשובה, כידוע.

תוך כדי השתדלות פעילה המונעת על ידי כוח 'הבחירה'.

והנה, להבנת, גם לאור ניתוח עניינו הפנימי של חג החנוכה לפי תורת הרב קוק, ניתן לטעון כך: לימוד, בירור וביטחון הנפש של האדם מישראל באותה 'סגולת ישראל' הגנוזה בו, באחריותו כלפיה ובהשלכותיה האידיאליות והמעשיות, הינם חלק משמעותי מעבודת הנפש בדורנו, לאור 'התכונה' המאירה בו. הרי הרב כתב במפורש, אם להזכיר רק דוגמאות ספורות, כי "זו טעות יסודית... החזרה מכל היתרון שלנו, החדלון מההכרה של 'אתה בחרתנו' (מאמרי הראיה, שם, עמ' 2). וכן, "הנשמה הטבעית של האומה צריכה היא לשוב לאיתנה..." (שם, נאדר בקודש, עמ' 399); וגם: "חיי כנסת ישראל ההולכים ומתחדשים בארץ ישראל מביאים אותנו לחדש ולרומם את מהלך ההיגיון והמחשבה שלנו... התוכן הכללי של חידוש זה צריך שיהיה: בסוס כל חיי האומה על היסוד הרוחני העליון שלה וההתאמה הגמורה של חיי החול עם חיי הקודש..." (שם, עמ' 413). כמו כן: "תחיה חדשה מוכרחת לבוא לעולם. תחייית הקודש מוכרחת היא להופיע" (שם, עמ' 415).

על האדם מישראל ללמוד להכיר עניני פנימי זה שבתוכו, אפילו מתוך עימות והתחככות פנימיים. שהרי, כדברי הרב קוק, 'התשובה הראשית', שהיא "מאירה את המחשבים מיד, היא שישוב האדם אל עצמו, אל שרש נשמתו, ומיד ישוב אל הא-להים, אל נשמת כל הנשמות, וילך ויצעד הלאה מעלה מעלה בקדשה ובטהרה" (אורות התשובה, טו, י). שיבה זו נובעת מהכרת עצמיותנו ומהסכמה לה. ואף מובטחים אנו שנזכה לכך, כמו שכתב: "האמה שלנו תבנה ותתכונן, תשוב לאיתנה למכונות חיה כלם, על ידי מה שהאמוניות שלה, היראיות שלה, דהינו התכן האצילי המקדש הא-להי שלה, יתפשט, יתגבר, ישתכלל ויתאמץ. כל בוני האמה יבאו לעמק האמת של נקדה זו" (אורות התשובה, טו, יא). אם כן, כאן אולי טמון אחד מיסודות ההתעלות על ה'יווניות' לפי תורת הרב קוק: ההפנמה העמוקה, הביטחון העמוק בכך שמעולם לא נוצחנו על-ידה, לא בפנימיותנו על כל פנים...

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

9 והשוו א' ואזאנא, צח ואדום (באר שבע תשע"ד, עמ' 68 - 73, 128-169 ועוד).

שיש בהם לימוד לזמננו ועבורנו. בקטע מפורסם מ"אורות התחיה" כתב הרב קוק כך:⁴

הגוים טימאו את היהדות הגלויה במגעם, נגעו בשמנים הקדושים ושקצו אותם, אבני מזבח הקודש נתפגלו. אבל⁵ בקדושתם נשאר פנימיות הסודות שהם עלומים וחתומים ממגע זר, ודוקא הפנימיות היותר נשמית. כי המבטאים אשר לסודות כבר באו פריצים וחללום. ופנימיות זו, שהיא נשמת הנשמה העליונה, קבועה היא בנשמה הסגולית אשר לישראל, ואינה זזה ממנה, כל זמן שהקישור לכללות האומה ולצביונה חי בקרבו, כל זמן שהוא חפץ בכלל באושר והצלחת האומה הישראלית, אע"פ שאינו יודע לקרוא בשם ולפרש את צפונותיו. ואפילו אם הוא טועה במעשיו ודעותיו, תוכו קודש קדשים הוא.⁶

לדעת הרב קוק, 'פך השמן הטהור' מייצג ומסמל את הפנימיות העמוקה, את סגולת ישראל, את "טבע הקדושה שבנשמת ישראל מירושת אבות... (שהוא) כח קדוש פנימי מונח בטבע הנפש ברצון ד', כמו טבע כל דבר מהמציאות שאי אפשר לו להשתנות כלל" (אגרות הראיה ב', י-ט תשס"ב, אגרת תקנה, עמ' קפו). הוא 'חלק א-לוה ממעל', שהחשיפה לתרבות יוון לא נגעה בו. כי לדעתו, מה שנחשף ונלקח מהאונטיות הישראלית שלו הוא 'היהדות הגלויה' בלבד, "השמנים" שנטמאו. ומהם? "טומאת השמנים, השחתת המידות והדעות, שבאו למחנה ישראל מסבת התגברות היונים ושלטונם... שגם הדעות המסתעפות מעומק יסוד התורה... נפגמו מתגרת עול הרוח היונית" (מאמרי הראיה, י-ט תשד"ס, עמ' 152).

אם כן, המידות, הדעות, המחשבות, ההנהגות ואורחות החיים, כל הללו השתנו. אבל הם אינם כל האדם מישראל. הם רק "המבטאים", רובד ההנהגה ואולי אף המודעות הרגילה, הביטוי והגילוי החיצוני והבינאישי של אותה פנימיות עמוקה. היא המגדירה את הישראליות לפי הרב. כי "ישראל", לשיטתו, הוא קודם כול ישראל בסגולתו הפנימית.⁷ אבל כל עוד אדם חש באופן טבעי חלק מכלל ישראל, מזדהה איתו ורוצה בהצלחתו, "תוכו קודש קדשים", אפילו אם הוא עצמו אינו יודע "לפרש את צפונותיו" שלו, ואולי אף מתכחש להן.⁸ אמנם, פנימיות זו גנוזה וחתומה, ויש לממשה, להוציאה אל הפועל, ברמת הפרט והכלל,

4 סג; מקורו בקובץ ג', סימן שלה.
5 מילה זו, "אבל", אינה מופיעה בקובץ ג'.
6 ועיינו באורות התחיה, מבואר ע"י הרב שלמה אבינר, ב', בית אל תשס"ט, עמ' 375-386.
7 וראו גם ז"ב מלמד, שיעורים בספר אורות, בית אל תשע"ג, עמ' 232-286.
8 והשוו גם: "מאמרי הראיה", שם, "נאדר בקודש", עמ' 399 - 417, ועוד הרבה. ועיינו גם בנייתו המעמיק, לדעת, של ב' איש שלום, הרב קוק בין רציולניזם למיסטיקה, תל אביב תש"ן, עמ' 109-115, 130-136 ועוד.